

הרוח שבינינו

הסיפורים בפרקים כא-כב של ספר בראשית – שילוח ישמעאל ועקרת יצחק – הם מן הקשים להבנה במקרא כולו. שניהם כרוכים בהתנהגויות הנראות לנו קשוחות במידה בלתי נסבלת כמעט. אך הקשיים שהם מעמידים בפנינו עמוקים אפילו יותר מכך.

אברהם נבחר "למען אשר יצוה את בניו ואת אחרייו ושמרו דרכי ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, יט). הוא נבחר כדי להיות אב. עצם שמו הפרטי מלמד על כך. שמו הראשון, אברם, אב שהוא רם – וכמובן שמו המחודש, אברהם, שה' מפרש באזונו כ"אב המון גוים" (יז, ה). אברהם נבחר כדי להיות דמות מופת אבהית. אבל אדם המסלק את בנו ומשלח אותו עם אמו למדבר, מקום שם כמעט גווע בצמא – איך יכול אדם כזה להיחשב אב למופת? אדם המביע נכונות להקריב את בנו, ועוקר אותו למזבח – אדם כזה יכול לשמש דגם לחיקוי לדורות הבאים?

אין אלו קושיות על אברהם. אלו הן קושיות על רצון ה'. כי לא אברהם הוא אשר רצה לגרש את ישמעאל. נהפוך הוא: כאשר שרה דרשה ממנו לעשות זאת, הדבר היה רע בעיניו מאוד (כא, יא). אלוהים הוא שציווה אותו לשמוע בקול אשתו. אברהם גם לא רצה להקריב את יצחק. האלוהים הוא אשר ניסה אותו

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

ואמר לו "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת" (כב, ב). בשני המקרים אברהם פעל בניגוד לרגשותיו, בניגוד לדחף האבהי שלו. מה אומרת לנו כאן התורה על מהותה של האבהות? קשה מאוד, כך נראה, לחלץ מסר חיובי מהאירועים הללו. (ויש שאלה נוספת: למה הורה אלוהים לאברהם לנהוג בישמעאל וביצחק בדרכים שונות? ארון בשאלה זו בעוד שבועיים, בשיחתנו לפרשת תולדות).

ישנה בעיה עמוקה אף יותר, והיא נרמזת במילים שאמר אלוהים לאברהם כשציווהו לעקוד את בנו: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך" (כב, ב). לך לך! בעל כורחנו אנו נזכרים בקריאתו הראשונה של ה' לאברהם: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (יב, א). אלה הם שני המקומות היחידים בתורה שביטוי זה מופיע בהם. הניסיון האחרון של אברהם מהדהד אם כן את ניסיונו הראשון.

בין שני הניסיונות מחבר קו דמיון נוסף: הציווי להתכחש, לכאורה, ליחס הראוי בין בן לאב. בניסיון הראשון אברהם נדרש לעזוב את אביו, וכך להיראות כמי שזונח את חובותיו כבן¹. הפעם, כאמור, הוא נדרש להיראות כמי שזונח את חובותיו כאב. הנה כי כן, כבן לאביו ולימים כאב לבנו, אברהם מצטווה פעמיים לפעול באופן הנראה כהיפוכו הגמור של המצופה והראוי.

כל זה חזק מכדי שיהיה מקרי. ישנה כאן תעלומה, ועלינו לפענחה.

המחסום המקשה עלינו להבין את האירועים ההם מצוי בעצם פער הזמן העצום בין אז לעכשיו. אברהם, הלוֹצֵם של

אמונה ואורח־חיים מסוג חדש, ייסד צורה חדשה של יחסים בין הדורות. כאשר אנו מתבוננים במעשי אברהם, אנו חוזים בעצם בהולדתו של היחיד.

בימי קדם, יחידת היסוד של החברה לא הייתה היחיד, אלא המשפחה. הטקסים הדתיים נעשו סביב האש באח המשפחתית; האב שימש ככוהן הביתי, והקדיש לרוחות האבות המתים של המשפחה מנחות, נסכים ולחשים. כוחו של האב היה מוחלט. לרעיה ולילדים לא היו כל זכויות, והם לא נחשבו ישויות משפטיות עצמאיות. הם היו רכוש הפרטי של ראש המשפחה, וזכותו הייתה גם להורגם אם רק רצה. לכל משפחה היו אלים משלה, והאב היה המתווך היחיד בין בני הבית לבין רוחות הקדמונים – אלה שגם הוא עתיד להצטרף אליהם בהגיע יומו. לא היו יחידים – אינדיבידואלים – במובן המודרני. היו רק משפחות, בשליטתו המוחלטת של הגבר שבראשן.

התורה שברה את הכלים האלו. האנתרופולוגית מארי דאגלס כתבה שהתורה הייתה יוצאת דופן בעולם העתיק בכך שלא הרשתה להקריב מנחות לאבות המתים ואסרה לנסות לתקשר עם רוחות.² המונותאיזם האברהמי עניינו לא רק עצם האמונה באל אחד. הוא קובע כי כל אדם עשוי בצלם אלוהים, וכל אדם יכול לקיים קשר ישיר עם האל, בלא מתווכים – ומתוך כך, המונותאיזם קובע לראשונה כי לכל יחיד יש משמעות. לא רק לאבות אלא גם לאימהות. לא רק להורים אלא גם לילדים. לא עוד התמזגות של המשפחה כולה ליחידה אטומית אחת, ששולט בה רצון יחיד. כל אחד מבני המשפחה הוא עתה אדם בזכות עצמו, עם זהות משלו ושלמות משלו.³

תמורות קיצוניות כאלו אינן מתחוללות בן לילה, ואינן באות לעולם בלי קרעים ועקירות. כאלו אירעו בשני קצות סיפורו של אברהם. בתחילת שליחותו נצטווה להיקרע מאביו, ולקראת הסוף נדרש לקרוע ממנו, בשתי דרכים שונות, את שני בניו. שני אירועים כאובים אלה מגלמים את צירי הולדתה המייסרים של דרך חדשה בחייה של האנושות.

תחילה להיפרד, ואז להתחבר. זו כנראה הדרך היהודית. כך ברא אלוהים את העולם: תחילה הפריד בין התחומים – בין יום ללילה, בין מים שמעל לרקיע למים שמתחתיו, בין ים ליבשה – ואז, בימי הבריאה הנותרים, גרם להם להתמלא. וכך בוראים גם אנו מערכות יחסים בין־אישיים של ממש. אנחנו נפרדים, ומשאירים מקום לזולת. הורים צריכים לשאוף שלא לשלוט בילדיהם, ולהיות מסוגלים בבוא העת לשחררם לחייהם. בני זוג צריכים לשאוף שלא למשול זה בזה. המרחק בינינו, מרחק שיש לכיילו בדיוק נמרץ, הוא המאפשר לצדדים במערכת יחסים לצמוח.

בספרו האחרון על גיבורי ספורט, 'הגדולים מכולם', מסביר הסופר ועיתונאי הספורט הבריטי מתיו סייד כמה חשוב העידוד ההורי בגידול ילדים שיהיו אלופים, אבל מוסיף:

השחרור – זהו הפרדוקס המהותי של ההורות. אתם מטפלים, אתם מטפחים, אתם מקריבים, ואז אתם צופים בגוזלים שלכם עפים מן הקן אל הלא־נודע הגדול, לא־פעם תוך שהם מטיחים בכם האשמות. אתם תחוו את הכאב מכווץ־המעיים של ההיפרדות, ובכל זאת תשחררו את הילדים בחיוך ובחיבוק, בידיעה

שהתשוקה להגן ולאהוב אסור לה להתגלגל לכדי
עריצותו של הפינוק.⁴

את הדרמה הזו, הדרמה של הפרדה, אברהם כמו מחוקק לדורות
במעשיו עם אביו ועם שני בניו. ברגע היסטורי זה, הרגע משנה-
העולמות של הולדת האינדיבידואל, מלמד אותנו אלוהים את
האומנות העדינה של השארת מקום, זו שבלעדיה שום יחידות
אמיתית של הפרט לא תוכל לצמוח. במילותיו המלבבות של
המשורר האירי ג'ון או'דונוהיו, האתגר שלנו הוא "לברך את
הרווח שבינינו".⁵

1. ראו רש"י לבראשית יא, לב.

2. Mary Douglas, *Leviticus as Literature*, Oxford University Press, 1999.

3. ראו בספרו של פיטר ברגר 'החופה המקורשת' - Peter Berger, *The Sacred Canopy*, - Doubleday: 1967, p. 117. הוא מדבר שם על "האדם בעל הצביון האישי מאוד" אשר "מאכלס את דפי הברית הישנה במידה שאין דומה לה בכל הספרות הדתית העתיקה".

4. Matthew Syed, *The Greatest: The Quest for Sporting Perfection*, London: John Murray, 2017, p. 9.

5. John O'Donohue, *To Bless the Space Between Us*, Doubleday: 2008.